

Conf. univ. dr. Theodor N. Trâpcea și lucrările lui istorico-filologice de sârbistică (1917-1989)

JIVA MILIN

Acest articol este un omagiu slavistului timișorean, conferențiar universitar dr. Theodor N. Trâpcea, membru fondator al Filialei din Timișoara al Uniunii Slaviștilor din România și membru de onoare al Societății de Limba Română din Vojvodina și al Institutului de Istorie Națională de la Skopje, la împlinirea a trei decenii de la moarte. Th. N. Trâpcea a fost cadru didactic universitar, cercetător științific și publicist. A colaborat la publicații prestigioase din țară și din străinătate. Este autor al unui număr important de studii și articole de istorie, dialectologie și folclor. Un loc aparte în activitatea lui științifică îl ocupă lucrările din domeniul relațiilor istorice, culturale și lingvistice româno-sârbe.

Conferențiarul universitar Th. N. Trâpcea, doctor în istorie, s-a născut la 2 februarie 1917 în localitatea Lipljan (Kosovo). A frecventat școala primară în localitatea natală (1924-1928), a continuat studiile gimnaziale și liceale la Skopje și la Turnu-Severin (1928-1935), iar pregătirea științifică și pedagogică superioară le-a dobândit la Universitatea (1936-1940) și la Școala Normală Superioară din Cluj (1939-1941). În anul 1942 a susținut la Universitatea din Cluj teza de doctorat *Contribuții la istoria românilor din Peninsula Balcanică. Români dintre Timoc și Morava*, pe care a publicat-o în anul 1946 la București. Între anii 1944-1946 a fost, mai întâi, cercetător științific la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, iar apoi asistent la Facultatea de Litere, Catedra de istorie a popoarelor Balcanice de la București. Din anul 1946 până în anul 1956 a fost profesor de istorie și de geografie la liceele din Orșova și din Turnu-Severin. Din toamna anului 1956, când s-a înființat la Timișoara Facultatea de Filologie, până în anul 1977, anul pensionării, Th. N. Trâpcea a fost cadru didactic universitar la Universitatea din Timișoara: lector (1956-1969) și conferențiar (1969-1977). Timp de peste două decenii a desfășurat o activitate didactică și științifică meritorie: a predat disciplina didactică universitară *Limba slavă veche* la secțiile română-germană și rusă-română; a publicat prin multigrafieri pentru studenți manualul *Limba slavă veche* (1972) și două culegeri de texte: *Culegere de texte slave* (1968) și *Limba slavă veche și slavonă. Texte și*

glosar (1971); a tipărit cărțile *Clisura Dunării. Cu privire specială asupra Orșovei și insulei Ada-Kaleh* (1958), *Băile Herculane* (1973), *Timiș. Ghid turistic* (1975) și zeci de studii și articole. De-a lungul anilor a colaborat la publicații periodice din țară și din străinătate: „Analele Institutului de istorie din Cluj”, „Analele Societății de Limba Română” (Serbia), „Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice”, „Balcanica”, „Folclor literar”, „Књижевни живот” [„Književni život”], „Magazin istoric”, „Македонски фолклор” [„Makedonski folklor”] (Macedonia), „Mitropolia Banatului”, „Нови Живот” [„Novi život”], „Revista de folclor”, „Revue des études sud-est européennes”, „Romanoslavica”, „Scrisul bănățean”, „Studii. Revistă de istorie”, „Studii și articole de istorie”, „Studii și articole de istorie a Banatului”, „Tibiscus” etc. Între anii 1970-1982 Th. N. Trâpcea a participat cu comunicări la simpozioanele sârbo-române/ româno-sârbe de la Vârșeț (1970), Panciova (1972), Zrenjanin (1974) și București (1982).

Von prezenta, în continuare, lucrările istorico-filologice ale conf. univ. dr. Th. N. Trâpcea dedicate graiului carașovenilor și graiului „muntenegrenilor” bănățeni, două graiuri periferice ale limbii sârbe aflate pe teritoriul României, precum și lucrările dedicate împrumuturilor sârbești în subdialectul bănățean.

Prima lucrare intitulată *Crașovenii „o mărunță” populație din țara noastră. De unde și când au venit?* [„Studii. Revistă de istorie”, X, 1957, nr. 6, p. 93-101] este dedicată populației carașovene din sud-vestul Banatului, așezată într-o zonă deluroasă din preajma râului Caraș în localitățile: Carașova, Clocotici, Iabalcea, Lupac, Nermet, Rafnic și Vodnic. În prima parte a lucrării autorul expune pe scurt un scurt istoric al cercetării originii carașovenilor și graiului lor, subliniind contribuția slavistului bulgar Ljubomir Miletic și cea a slavistului român Emil Petrovici la elucidarea celor două probleme enigmatice. Menționăm aici doar faptul că Lj. Miletic a demonstrat că strămoșii carașovenilor au emigrat în Banat în a doua jumătate a sec. al XV-lea din Serbia veche, din teritoriul situat între cursul superior al râului Morava și râul Resava, că graiul lor este sârbesc și aparține dialectului kosovo-resavian. În cercetările sale Emil Petrovici a surprins caracterul arhaic al acestui grai, a analizat sistemul lui vocalic și consonantic, a sesizat reflexul specific al vechiului *ě* și a precizat că acest grai s-a aflat cândva la extremitatea sud-vestică a dialectului kosovo-resavian. În partea a doua, autorul scrie despre strămoșii carașovenilor, despre locul lor de baștină și despre perioada emigrării lor în Carașova. Slavistul timișorean este de părere că strămoșii carașovenilor sunt bogomilii din Serbia medievală în componența căreia s-a aflat la un moment dat și o parte din Bulgaria de vest. El situează locul lor de baștină undeva între

Kosovo, Janjevo, Prizren, Trepča și în continuare spre sud-est la Štip, Veles și Tetovo. Absența sărbătorii Sfântul Sava în calendarul carașovenilor autorul explică astfel: atunci când strămoșii carașovenilor au emigrat din Serbia veche, Rastko Nemanjić (fiul jupanului sârb Stefan Nemanja), viitorul Sfântul Sava, nu a fost beatificat, această beatificare având loc abia în sec. al XIII-lea, după emigrarea lor. La sfârșitul lucrării autorul conchide: „Carașovenii sunt urmașii bogomililor de acum opt veacuri, veniți în secolul al XII-lea, ca urmare a persecuției lor de către Stefan Nemanja, din Serbia veche” (p. 101).

În articolul *Ostrvce „crnogorskog” stanovništva u Banatu* [„Novi život”, V, 1961, nr. 1, p. 59-62] Th. N. Trâpcea scrie despre „muntenegrenii” bănățeni din localitățile Cralovăț, Lucareț, Petrovaselo și Stanciova din județul Timiș. „Locuitorii din acele sate – afirmă autorul – își spun *crnogorci* [muntenegreni], iar ținutul în care locuiesc îl numesc *Banatska Crna Gora* [Muntenegru Bănățean]. Ei cred în originea lor deosebită, în caracterul specific al limbii lor în raport cu alți sârbi din Banat” (p. 59). Comparând graiul „muntenegrenilor” bănățeni cu graiurile din Muntenegru, el nu a găsit nicio asemănare cu acestea din urmă. Mai mult, autorul articolului a observat că unele trăsături ale acestui grai se regăsesc în unele graiuri sârbești sudice, chiar și în Macedonia. Pornind de la faptul că în Macedonia există un ținut numit *Skopska Crna Gora* [Muntenegru Skoplean], Th. N. Trâpcea a încercat să găsească originea „muntenegrenilor” bănățeni în acest ținut macedonean, emițând ipoteza originii skoplene a vorbitorilor acestui grai sârbesc. În continuare, autorul prezintă principalele caracteristici ale acestui grai din care vom reproduce câteva: a) particularități fonetice: păstrarea lui *l* final: *pepel* „cenușă”, *sol* „sare”, *vol* „bou”; *a* accentuat în prima silabă trece adeseori în *e*: *jeruga* „viroagă”, *tanjir* „farfurie”, *šeren* „pestriț”; consoana *h* la sfârșitul cuvântului trece în *v*: *kožuv* „cojoc”, *prav* „praf”, *vrv* „vârf”; grupul consonantic *ps* se modifică în *pc*: *pceto* „câine”, *pcovati* „a înjura”; metateza în cuvintele *gabrn* (lit. *bagrem*) „salcâm”, *svabda* (lit. *svadba*) „nuntă”; simplificarea grupurilor cconsonantice *kv*, *gv*: *breska* „piersică”, *gožde* „fier”; particularități morfologice: verbul la persoana a III-a plural are dezinența du: *nosidu* „ei poartă”, *pevadu* „ei cântă”, *validu* „ei iubesc”; particularități lexicale: prezența unor cuvinte din sud: *pazar* „târg”, *pendžer* „fereastră”, *veđa* „sprânceană” și împrumuturi din limba română: *burjan*, *trandafir*, *trifoi* etc. Accentul este arhaic pe silaba a doua.

În urma analizelor făcute autorul a ajuns la concluzia că graiul „muntenegrenilor” bănățeni nu are nimic comun cu graiurile muntenegrene. După părerea lui, locul de baștină a vorbitorilor acestui grai s-ar putea să fi

fost Muntenegru Skoplean, iar emigrarea lor în Muntenegru Bănăţean se încadrează în perioada Mării emigraţii a sârbilor de la sfârşitul secolului al XVII-lea.

În lucrarea *Cuvinte sârbeşti în subdialectul bănăţean şi importanţa lor* [„Scrisul bănăţean”, XIV, 1963, nr. 3, p. 68-77], publicat şi în versiunea în limba rusă *Сербские слова в банатском наречии и их значение* [„Revue des études sud-est européennes”, I, 1963, nr. 1-2, p. 137-152] autorul analizează împrumuturile sârbeşti în Banatul românesc. Aceste împrumuturi au fost preluate dintr-un glosar de aproximativ 400 de cuvinte, la adunarea cărora autorul a fost ajutat de un colectiv de studenţi de la Facultatea de Filologie din Timişoara. Glosarul a fost publicat la un an după apariţia lucrării pe care o prezentăm, cu titlul *Cuvinte de origine sârbească în graiul bănăţean* [„Analele Universităţii din Timişoara. Seria Ştiinţe filologice”, II, 1964, p. 266-275]. Se cuvine să menţionăm aici precizarea autorului că în glosar există împrumuturi care nu sunt înregistrate în dicţionarele româneşti, ca şi împrumuturi pentru care nu există sinonime în subdialectul bănăţean: *băgrin, coţcă, iorgovan, ciher, zeicin, poňava, pocroviţă* ş.a. Mai aflăm aici că 10% din acest glosar în limba sârbă sunt împrumuturi turceşti: *alvaluc, băschie, cebe, chesăr, civie, socac, sânduc etc.* Autorul a împărţit aceste împrumuturi în mai multe grupe din care am selectat doar următoarele: a) lucrări agricole: *cârsteş, orăniţă, samurast, oritac*; creşterea animalelor: *marvă, bică, bacaruşe*; părţile carului: *năplad, potec, rudă, sărăciniţă, tulăţ*; părţile corpului omenesc: *bobrig, glava, jăgăriţă, lopăciţă*; unităţi de măsură: *acov, bardac, bocală, burie*; relaţii de rudenie: *bată, ceacea, dodă, sică, uică*; termeni şcolari şi administrativi: *arcie, bufar, propis, măstilă, clup, zvon*; obiecte de îmbrăcăminte: *sucnă, prăsluc, năticaş*; grupa eterogenă: *bură, carabă, cârşie, graze, pesăc, veneţ etc.* Sunt scoase în evidenţă cuvintele cu valoare istorică: *bocală, căpară, cmet, tarisfat, zărţe*. Menţionăm aici şi toponimele de origine sârbă sau apărute sub influenţa sârbă pe teritoriul între Caransebeş şi Orşova: *Mraconia, Bela Reca, Cruşovăţ, Prilipăţ, Putnic*. La sfârşitul lucrării Th. N. Trăpcea prezintă câteva concluzii privind răspândirea împrumuturilor sârbeşti în subdialectul bănăţean dintre care cităm următoarea: „Se constată că o bună parte din cuvintele expuse sînt în circulaţie pe întreg cuprinsul Banatului, totuşi influenţa cea mai intensă a limbii sârbeşti se resimte în partea vestică, nord şi sud-vestică a lui, şi ea descreşte de la Caransebeş spre răsărit” (p.76).

În ultimă lucrare intitulată *Observaţii asupra graiului muntene-grenilor din Banat* [„Romanoslavica”, XIV, 1967, p. 269-272] Th. N. Trăpcea revine cu unele precizări şi particularităţi noi descoperite în graiul

„muntenegrenilor” bănățeni. În prima parte a lucrării, după ce face o prezentare generală a Muntenegrului bănățean, precizează că primul cercetător al acestui grai a fost academicianul sârb Pavle Ivić. După ce a efectuat în anul 1956 o scurtă anchetă dialectală, mai întâi în satele carașovene, apoi în satele bănățene Petrovaselo, Cralovăț și în Recaș, a publicat în același an articolul *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori sa nezamenjenim jatom* [„Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, I, 1956, p. 146-160] în care a prezentat câteva particularități arhaice ale acestui grai și modul cum a fost înlocuit în acest grai periferic vechiul *ě*. În partea a doua a lucrării Th. N. Trâpcea, după ce menționează unele particularități din primul lui articol dedicat acestui grai, aduce și unele particularități noi. Vom prezenta aici câteva dintre acestea: a) particularități fonetice: vocala *o* în unele cuvinte are o pronunțare diftongată: *Boug* „Dumnezeu”, *koundir* „clondir”, *poud* „podea”; pronunțarea consoanei *j* ca o semivocală: *divoika* „fată”, *višii* „mai înalt”; apare un nou *r* vocalic: *vrtence* „vârtelniță”, *krlatica* „avion”; particularități morfologice: adjectivul se folosește după substantiv: *brašno belo* „fâină albă”, *čovjek dobar* „om bun”; comparativul adjectivului se formează cu particula *po*: *po velik* „mai mare”, *po star* „mai bătrân”; superlativul se formează cu ajutorul particulei *naj*: *najdobar* „cel mai bun”, *najlep* „cel mai frumos”; se folosește forma scurtă a pronumelui reflexiv *si*: *uzmi si knjigu* „Ia-ți cartea”; infinitivul se termină în *t* și *ć*: *doć* „a veni”, *čuvat* „a păzi”, *it* „a merge” etc.

După prezentarea lucrărilor conf. univ. dr. Theodor N. Trâpcea dedicate celor două graiuri sârbești arhaice și periferice de pe teritoriul României, graiul carașovenilor și graiul „muntenegrenilor” bănățeni, vom menționa faptul că ele au constituit teme pentru două teze de doctorat elaborate și susținute în a doua jumătate a secolului trecut: Victor Vescu, *Graiul sârbesc din localitățile Petrovaselo, Stanciova și Cralovăț (Sistemul fonologic, particularități morfologice, sintactice și lexicale)* (1969)¹ și Mihai N. Radan, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia* (1999)².

¹ Publicată în limba sârbă: *O poreklu govora „banatskih Crnogoraca”*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, XIV/2, 1971, p. 199-208; *Govor Banatske Crne Gore*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, XIX/1, 1976, p. 115-172.

² Publicată: *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Timișoara, 2000 și în traducere în limba sârbă *Fonetika i fonologija karaševskih govora. Prilog proučavanju srpskh govora u Rumuniji*, Novi Sad, 2015.